

AHMET MİTHAT EFENDİ

Felaton

Bey

ile

Rakım

Efendi

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

AHMET MİTHAT EFENDİ

FELATUN BEY
İLE
RAKİM EFENDİ

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Can Miras

Felâtn Bey ile Rakım Efendi, Ahmet Mithat Efendi

© 2024, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Kırk Ambar Matbaası, 1875

Can Yayınları'nda 1. basım: Nisan 2024, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 4000 adet yapılmıştır.

Günümüz Türkçesine uyarlayan: Erkan İrmak

Editör: Fatih Altuğ

Düzeltili: Melis Oflas

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Sanat yönetmeni: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Kapak tasarımı: Kubilay Bakmaz / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Baskı ve cilt: Melisa Matbaacılık Yayıncılık San ve Dış Tic. Ltd.

Maltepe Mah. Davutpaşa Çiftelhavuzlar Sk. No: 16 Acar San. Sit.

Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 45099

ISBN 978-975-07-6318-2

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza Giz, No: 9/25, Sarıyer / İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 43514

AHMET MİTHAT EFENDİ
FELATUN BEY
İLE
RAKİM EFENDİ
GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Günümüz Türkçesine uyarlayan
Erkan Irmak

ROMAN

♥can

Ahmet Mithat Efendi'nin Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Evlilik, 2021

Gençlik, 2021

Felâtn Bey ile Rakım Efendi, 2024

AHMET MİTHAT EFENDİ, 1844'te İstanbul'da doğdu. Osmanlı coğrafyasının farklı bölgelerinde çeşitli devlet görevlerinde bulunduktan sonra 1871'de İstanbul'a döndü. Tahtakale'de ufak bir matbaa kurup eserlerini basmaya başladı. Bu dönemde gazete yazıları da yazan Ahmet Mithat, 1873'te Rodos'a sürüldü. İlk romanlarını ve oyunlarını Rodos'ta yazdı. 1876'da İstanbul'a dönüp *Takvim-i Vakayi* gazetesini ve Matbaa-i Amire müdürü oldu. 1878'de *Tercüman-ı Hakikat*'i çıkardı. Tanzimat döneminin en önemli ve en popüler yazarlarından olan Ahmet Mithat Efendi, edebiyattan bilime farklı konularda yüzlerce kitap yazdı, çeviriler yaptı. Yazdığı ve çevirdiği eserlerle halkın aydınlanması için uğraş verdi, genç yazarlara sahip çıkarak edebiyatımızın gelişmesinde önemli bir rol oynadı. 1912'de ölen yazarın mezarı Fatih Camisi haziresindedir.

Sunuş

Her edebiyatın kendine özgü başlangıç, zirve, kırılma ya da çöküş dönemleri bulunur. 19. yüzyılda genellikle Tanzimat Fermanı'nı milat kabul ederek açıklamaya çalıştığımız toplumsal ve siyasi gelişmelerin edebiyat üzerindeki dönüştürücü etkilerinin de 1850'lerden itibaren somutlaştığını ve bu yıllardan itibaren hem içerik hem de türsel özellikleriyle geleneksel edebiyattan ayrılan yeni bir anlayışın ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Söz konusu dönüşümün etkilerini en kolay takip edebileceğimiz türlerin başındaysa roman gelir.

Georg Lukács ve Mihail Bahtin gibi kuramcıların ortaya koyduğu üzere, modernitenin insan doğası, üretim biçimleri, yaşam koşulları, şehirleşme gibi pek çok kritik alan üzerindeki etkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan roman, Osmanlı İmparatorluğu'nun eğitim, askeriye, ekonomi, hukuk gibi gündelik hayatı doğrudan belirleyen başlıklarda köklü reformlar yapmasının ardından ortaya çıkan yeni insan tipini en yakından anlayan ve anlatan tür olarak diğerlerinden ayrışır. Ahmet Mithat ve *Felâhî Bey ile Rakım Efendi* ise romanımızın doğuş yıllarını ve edebiyatımızın yaşadığı kırılmayı anlamaya çalışan herkes için uğranacak ilk duraklardan biridir. Nitekim Ahmet Mithat'a ve eserlerine karşı epeyce eleştirel bir tutum benimseyen Ahmet Hamdi Tanpınar bile romanın ve yazarının bu yönünün altını çizmeden edemez: "[Romanın] ehemmiyeti, iki nesilde tamamlanan bir temel başlangıç olmasıdır. [...] Midhat Efendi'nin kıvamsız çalışmaları birçok köprü başlarını

yakalamaktan onu alikoymamıştır.”¹ Dolayısıyla elimizdeki romanı değerlendirirken onun bir edebiyat eseri olduğu kadar – hatta ondan daha çok– tarihi bir kırılmanın, tanıklığın, başlangıcın fotoğrafı olduğu ve bütün aksayan yanlarıyla birlikte temsil ettiği dünyanın koşullarını taklit ettiği unutulmamalıdır.

İlk kez 1875’te okurla buluşan *Felatun Bey ile Rakım Efendi*’nin yayımlandığı günden bu yana Tanzimat romanı, yanlış Batılılaşma, geç dönem Osmanlı toplum yapısındaki dönüşüm, kapitalistleşme, çalışma hayatı, kölelik, Müslüman-gayrimüslim ve kadın-erkek ilişkileri gibi hem edebiyat tarihi çalışmalarında hem de sosyal bilimlerin pek çok disiplinini ilgilendiren meşakkatli konuların yorumlanmasında oldukça işlevsel bir kaynak olduğunu vurgulamak gerekir. Bu bakımdan *Felatun Bey ile Rakım Efendi*’nin döneminin sembol metinlerinden biri olduğunu söylemek de yanlış olmaz. Romanda karşımıza çıkan iki başkarakter –Felatun ve Rakım– Ahmet Mithat’ın ilerleyen yıllarda başka metinlerinde de kullanacağı, bir bakıma edebiyatımızda yeniden icat ettiği “zıtlık” yapısının ilk örneklerindedir. Nüket Esen’in de altını çizdiği gibi:

Birbirinin karşıtı iki tipi kullandığı *Felatun Bey ile Rakım Efendi* (1875), *Karnaval* (1881) ve *Vah!* (1882) romanlarından sonra Ahmet Mithat, *Letaif-i Rivayat*’ta bir araya getirilen anlatılardan üçünde daha bu yapıyı kullanı[r]. Olumlu ve olumsuz iki erkek karakter üzerine kurulu bu anlatılar *Bahtıyarlık* (1885), *Para* (1887) ve “Emanetçi Sıtkı”[dır] (1893).²

Ahmet Mithat’ın Felatun ve Rakım’la somutlaştırdığı bu ikili yapı fikri sonraki dönemlerde başka yazarların da tezlerini okura aktarırken kullanacağı bir formüle dönüşür. *Şıpevdi*’nin Meftun’u, *Araba Sevdası*’nın Bihruz’u, *Şık*’ın Şöhret’i gibi erken örneklerin yanı sıra, Cumhuriyet döneminde de Peyami

1. Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006. s. 421.

2. Nüket Esen, *Hikâye Anlatan Adam: Ahmet Mithat*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014. s. 47-48.

Safa, Yakup Kadri, Halide Edib gibi önde gelen ve etkili yazarların romanlarında Felatun'dan izler taşıyan karakterler yaratıklarını görürüz. Bu açıdan Ahmet Mithat'ın 1875'te Felatun'la başlattığı hattı izleyerek “politik ve ekonomik koşulların değişmesi sonucu yeni bir alafrağa tipin oluşumunu ve yazarların aşırı Batılılaşma sorununa yaklaşımlarının ideolojik bakımdan nasıl geliştiğini gözlemek” de mümkün hale gelir.¹

Ahmet Mithat'ın romanını kaleme alırken nasıl bir yazar-sal niyetle masanın başına oturduğu eleştirmenlerin üzerinde sıklıkla durduğu sorulardan biridir. Örneğin Tanpınar, edebiyat tarihçilerinin genellikle hemfikir olduğu yanıtında bu niyeti şöyle açıklar: “Ahmed Midhat'ın *Felâton Bey ve Râkım Efendi* romanı, memlekette Tanzimat'la başlayan züppe ve köksüz insanla, memleket şartlarının yetiştirdiği hakiki münevver arasındaki farkı göstermek isteyen bir romandır.”² Gerçekten de Felatun'da somutlaşan “alafrağa züppe” tipiyle Rakım'ın temsil ettiği Batı ve Doğu değerlerini altın oranda karakterinde birleştirebilmiş “ideal” Osmanlı tipi arasındaki gerilim erken dönem romanlarımızın en gözde temalarından biridir. Bu iki karakterin yüklendiği değerleri tartışan Berna Moran da bu durumu, “Felâton Bey ile Rakım Efendi'nin temsil ettikleri tembellik ve israf ile çalışkanlık ve tutumluluk arasındadır,”³ şeklinde yorumlar.

Gerek eleştirmenlerin gerekse okurların romanın “karanlık” tarafını yansıtan Felatun hakkında yıllar içinde biriktirdikleri düşüncelere bakıldığında genel bir uzlaşının mevcut olduğu söylenebilir: Felatun tembeldir, cahildir, kibirlidir, müsriftir, kendiyi yüzleşme kabiliyetinden yoksundur, içinde yetiştiği topluma yabancıdır, ahlaken yozlaşmıştır, kadınlarla ilişkisi hemen her zaman bedensel ihtiyaçlarının yönlendirmesiyledir

1. Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış-1*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005. s. 48.

2. Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 269.

3. Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış-1*, 48. Nurdan Gürbilek de roman hakkındaki görüşlerini dile getirirken Moran'la neredeyse aynı cümleyi kurar: “Romanda Felâton-Râkım karşıtlığı her şeyden önce bir tembellik-çalışkanlık, müsriflik-tutumluluk karşıtlığıdır.” Bkz. Nurdan Gürbilek, *Kör Ayna, Kayıp Sark*, Metis Yayınları, İstanbul, 2004. s. 59.

vs. Bu açıdan Ahmet Mithat'ın Felatun üzerinden kurduğu anlatının okurda büyük oranda karşılık bulup kabul gördüğünü de düşünebiliriz. Buna karşın Rakım söz konusu olduğunda yazarın niyetiyle eleştirmenlerin gördükleri arasındaki mesafe açılmaya, bir bakıma Ahmet Mithat karakterine laf dinletemeye başlar. Sözelimi Berna Moran bu iki başkarakterin ayrıştıkları noktaları değerlendirirken Rakım için şöyle der: “İş hayatına atılırken Ermeni ve Rumlarla çalışır; daha sonra bir İngiliz ailesinin dostu olur; metresi Fransız'dır. [...] Rakım ile Felâtun arasında Batılılaşma bakımından fark az çok derece farkıyken, paranın değerlendirilmesi konusunda tam bir karşılık içindedirler.”¹ Bu durumda Rakım'ı romanın “ideal” karakteri haline getiren özellikleri onun manevi değerleri, geleceklerine düşkünlüğü, inançları gibi “Doğulu” vasıfları değil, doğru yatırımlar yapabilme yeteneği, hesaplılığı (hatta hesapçılığı), işlerini hep doğru biçimde halletmedeki hüneridir. Mesele böyle ortaya konulduğundaysa Rakım'ı Doğulu yapanın veya Batılı yapmayanın hangi özellikleri olduğu sorusunu yanıtlamak da zorlaşır. Ahmet Mithat roman boyunca her fırsatta –gerekirse araya sertçe girerek– okurunu öncelikle Rakım'ın ahlakına ikna etmeye gayret etse de yazarının üzerine itinayla yerleştirdiği zırhın altında Rakım'ın pek de masum olmadığı meseleler olduğu görülür. Bu tezada dikkat çekenlerden Nüket Esen, Rakım'ın “ahlak”ı için şu yorumda bulunur:

Ama ahlak konusunda Rakım Efendi de pek ak görünmüyor. Felatun Bey enayice davranışlarından dolayı küçük düşerken Rakım Efendi'nin bu konuda da hesabını bildiği ortaya çıkıyor. Onun da Felatun Bey gibi metresi var. Üstelik kendisine güvenilerek emanet edilen İngiliz kızlarla belirgin bir şekilde flört ediyor [...] Biraz dikkat edilirse, özellikle o günün ölçülerine göre Rakım Efendi'nin de pek ahlaklı olmadığı görülüyor.²

1. Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış-1*, s. 56.

2. Esen, *Hikâye Anlatan Adam*, s. 47. Benzer bir noktaya, bu kez daha eleştirel bir tonla değinen Tanpınar da Rakım'la Felatun'u kıyaslarken şöyle yazar: “Fakat acaba hangisi hakikaten ahlâklıdır? Şüphesiz Râkım Efendi kitaba uydurulmuş ahlâktır.” Bkz. Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 412.

Rakım'ın özel hayatında kadınlarla kurduğu tartışmaya açık ilişkilerin yanı sıra, iş hayatında da oldukça "liberal ve kapitalist" bir tavırda olduğunu görürüz. Örneğin gayrimüslimlerle iş yapmakta hiçbir sorun görmez, İngiliz kızlarına hiç de fena olmayan bir bedelle Türkçe dersleri verir ya da "ucuz" a satın aldığı cariyesi Canan'ın birkaç yılda oldukça "kârlı" bir yatırıma dönüşmesinden –satmaya gönlü razı olmasa da– mutlu olur. Elbette bütün bunlar Rakım'ı kötü biri haline getirmez (nitekim Ahmet Mithat da böyle bir izlenim ortaya çıkmasını diye roman boyunca elinden geleni yapar); ancak Rakım'ın tepesine yerleştirmek istenen melek halesi de bu sırada epeyce yara alır. Dolayısıyla Rakım'ın temsil ettiği dünya görüşünü anlamak için onu doğrudan Felatun'un zıddı, masum ve mazlum bir Doğulu delikanlı ya da mütedeyyin bir Osmanlı efendisi şeklinde yorumlamak indirgeyici, hatta yanlıştır. Moran'ın da isabetle tespit ettiği gibi, "[A]sıl amaç israfın ve hesapsızlığın neden olacağı felakete ve buna karşılık, çalışarak para kazanmanın ve tutumlu yaşamının getireceği mutluluğa işaret" etmektir.¹ Bir başka deyişle, Rakım'ın vaadi Batılılaşmamak ya da Doğulu kalmak değil, çalışkan, tutumlu, üretken, istikrarlı, temkinli, işbilir vb. olmaktır. Bu hedeflere ulaşabildiği müddetçe gayrimüslimlerle iş yapmak, cariye alıp satmak, kadınlarla flört etmek, içki içmek, dans etmek, metres tutmak, hatta kaybetmediği müddetçe kumar oynamak da sorun değildir. Rakım için en önemli mesele kâr-zarar tablosunun kazançlı tarafında kalabilmektir; bunu yaparken verilebilecek ödümler için her zaman bir gerekçe bulunabilir.

Öte yandan tam da bu nedenle, yani Ahmet Mithat'ın aksi yöndeki tüm gayretlerine karşın Rakım'ın edebiyat eleştirmenleriyle arası çoğu zaman açıktır. Söz konusu hoşnutsuzluğun en yoğunlaştığı başlıklarsa Rakım'ın roman boyunca kendinden hiç şüpheye düşmemesi, daima doğru kararlar alması ve her tartışmada haklı çıkmasıdır denebilir. Rakım'ın bu sarsılmayan "iç huzur"undan en rahatsız olanlardan biriye Tanpınar'dır. Roman hakkında en çok alıntılanan yorumlarından birinde şöyle der: "Hiçbir felsefi ve içtimaî huzursuzluğu

1. Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış-1*, s. 51.

bu kitapta göremezsiniz. Râkım Efendi'nin uykusuz tek bir gecesi yoktur, ne de yanlış bir adımı.”¹ Nurdan Gürbilek de benzer bir noktadan hareketle iki başkarakterin iç dünyaları arasındaki “huzur” farkını irdeler: “Felâtun Bey aynanın karşısından bir türlü ayrılamazken, olumlu kahraman Râkım'ın aynaya hiç bakmıyor olması da romandaki bu zorlama ruh sağlığının, bu ‘huzursuzluk’ eksikliğinin bir parçası olmalıdır.”² Eleştirilenlerin yanı sıra romanı tamamlayan okurların da genellikle Rakım hakkındaki fikirleri ikirciklidir. Bir taraftan hikâyedeki doğal rakibi Felatun’la kıyaslandığında gerçekten de daha sağduyulu, akılcı, eğitilmiş, dürüst bir karakter olarak karşımızda durur ve takdirimizi kazanır. Öte yandan Canan’la ilişkisindeki buyurganlığında, pek çok durumdaki empati eksikliğinde, para kazanma ve çalışmaya karşı hırslı rahatsız edici bir kusursuzluk da hissedilir.

Romanla yeni tanışacak okurlar için son olarak eleştirilenlerin de sıklıkla vurguladığı Rakım’la Ahmet Mithat arasındaki yakınlıktan söz edilebilir. Örneğin, biri kurmaca biri gerçek hayattan bu iki karakterin benzerliklerine daha ılımlı bir sesle dikkat çeken Nurdan Gürbilek şöyle yazar: “Râkım Efendi kadını Felâtun Bey gibi rantıye değil, babacan Ahmet Midhat Efendi gibi kalemiyle çalışan işçidir. Yine Ahmet Midhat gibi bir ‘iş makinası’dır. Yine Ahmet Midhat gibi hünerli ve üretkendir. Tesadüf bu ya: Ahmet Midhat gibi o da roman yazmaktadır.”³ Gerçekten de Ahmet Mithat’ı en iyi tanımlayan ifadelerden biri onun durmak bilmeyen, bir “makine”yi andıran yazma iştahıdır. Yaşamı boyunca sayıları kırka varan roman, onlarca öykü, gezi, anı, tiyatro oyunu ve daha pek çok farklı tür ve içerikte kitap kaleme alan, kurduğu *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yıllar boyu istikrarla binlerce köşe yazısı yayımlayan Ahmet Mithat tek başına bütün Tanzimat edebiyatını sırtında taşımıştır demek iddialı olmaz. Kuşkusuz nice-lik ve niteliği değerlendirirken birbirinden farklı ölçütlere ihtiyaç duyarız. Ancak “kalemin hızı” nedeniyle “makine” arada bir

1. Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 412.

2. Gürbilek, *Kör Ayna, Kayıp Şark*, s. 142.

3. Gürbilek, *Kör Ayna, Kayıp Şark*, s. 69-70.

hata verse de nitelik açısından da Ahmet Mithat'ın yenilikçiliği, üslubunun akıcılığı dikkate değer ve diğer Tanzimat yazarlarından hiç de geride değildir. Kendi döneminde başka yazarlarca Rakım gibi işin tüccarlığını da epeyce önemsemesinden ve siyasi tercihlerinden dolayı eleştirilen Ahmet Mithat'ın Rakım'a özel bir hassasiyet ve korumacılıkla yaklaştığı, onda bir bakıma kendi hayat felsefesini somutlaştırdığını söylemek de mümkündür. Ahmet Hamdi Tanpınar her ne kadar Rakım-Ahmet Mithat yakınlaşmasına daha çekimser ve eleştirel bir yerden yaklaşarak, "Râkım Efendi'ye verdiği 'iş makinesi' adıyla kendisine verilen 'yazı makinesi' adı arasındaki fark pek azdır. Bu iş makinesi çalışmaktan yorulmaz. Çünkü çalışacağı işin üstünde fazla düşünmez,"¹ dese de Ahmet Mithat'ın epeyce zor koşullarda yetiştiğini ve oldukça hakir görüldüğü edebiyat dünyasındaki saygınlığını tırnaklarıyla kazıya kazıya edindiğini de akılda tutmak gerekir. Muhtemelen bu nedenle Ahmet Mithat kendinden esirgenen anlayışı Rakım'a fazlasıyla gösterirken, hayatın tadını çıkarmaktan da haz alan Felatun'la bir türlü empati kuramaz ve dikkatini Felatun'un karakterini derinleştirmek yerine günden güne eriyen servetine ağıtlar yakmaya verir.

* * *

Kısa süreli ve genellikle siyasi gözden düşme dönemleri bir yana bırakılırsa bir yazar olarak Ahmet Mithat ve onun en bilinen romanı *Felatun Bey ile Rakım Efendi* yazıldığı günden bu yana daima hem okurların hem de edebiyat tarihçilerinin gözde metinlerinden biri olmuş ve bunun bir sonucu olarak seneler içinde pek çok yayınevi tarafından gerek özgün gerekse günümüz Türkçesine uyarlanmış düzenlemeleriyle yayımlanmıştır. Kuşkusuz bu baskıların kimilerinin üzerinde Ahmet Mithat ve romanına yaraşan özeni gösteren çok kıymetli editör ve araştırmacıların imzası bulunsa da pek çoğunun yayıncılığımızın kronik sorunlarından "kolay" ve "hızlı" satış arzusuyla ciddi hatalar barındırdığını da kabul etmek gerekir.

1. Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 412.

Dolayısıyla bu metinleri günümüz Türkçesine uyarlanmış ve Latin alfabesine çevrilmiş iki farklı edisyonla yayıma hazırlarken Ahmet Mithat'ın kaleminden çıkanları mümkün olan en az müdahaleyle ama olabilecek en anlaşılır biçimde okurun beğenisine sunmak temel amacım oldu. *Felâhât Bey ile Rakım Efendi*'nin eski harflerle basılmış özgün metnini Latin harflerine aktarırken günümüzün yazım ve dilbilgisi kurallarına bağlı kalmayı tercih ettim. Böylelikle hem okurun yaşayabileceği kafa karışıklıklarını gidermeye hem de ilk versiyondan günümüze dek değişmeden kalan eksiklik ya da hataları en aza indiren ve okuma kolaylığı sağlayan bir deneyim ortaya çıkarmaya çalıştım. Elbette kitabın yazıldığı günden bu yana geçen neredeyse yüz elli yılda çeşitli nedenlerle gündelik konuşma dilinden düşmüş pek çok sözcük, ifade, deyim ya da terim mevcuttu. Okurların metinde geçen bir kelime ya da tabirin anlamından emin olamadığı durumlarda merakını giderebilmesi için kitabın sonuna oldukça kapsamlı ve özellikle romanda yer aldığı bağlamdaki anlamı karşılayacak içerikte bir sözlük ekledim.

Daha zorlu ve üzerine uzun uzadıya düşünmeyi gerektiren sadeleştirilmiş versiyondaysa, Ahmet Mithat'ın günümüzün okurunu zorlayabilecek, konuşma dilinden epeyce uzaklaşmış, bolca Arapça, Farsça sözcük ve tamlama içeren, kimi durumlarda Fransızca ve Farsçadan doğrudan alıntılar barındıran üslubunu olabildiğince halihazırda dolaşımda olan kelimelerle yeniledim ya da saygın kaynaklardaki çevirileri kullanarak Türkçeleştirdim. Böylesi değişiklikleri yaparken hemen her örnekte mümkün olduğu ölçüde Ahmet Mithat'ın romanın başka kısımlarında aynı ya da benzer anlamıyla yer verdiği, bir başka deyişle üslubunun bir parçası haline getirdiği ve özgün halindekiyle aynı içeriği taşıyan bir kelime kullanarak yazarın sözcük dağarcığının içinde kalmaya özen gösterdim. Bu sayede, umuyorum ki, bu romanı okuyanlar dönemin havasını ve estetiğini Ahmet Mithat'ın yarattığı biçimiyle tatmayı sürdürebilecekler.

Öte yandan bugün gündelik dilde sıklıkla karşımıza çıkmaya da hikâyenin akışından veya cümlenin bağlamından anlamlarının çıkarılabileceğine inandığım ölçüde yazarın kelime tercihlerini değiştirmekten ve üslubuna yersiz müdahaleler yapmaktan kaçındım.

Romanda yer alan özel isim, eser ve yer adları gibi kullanımlarıysa kendi dillerindeki özgün hallerini esas alarak düzenlemeyi uygun buldum. Böylelikle okurların, dilediklerinde daha fazla araştırma yapmak için ellerinin altında kullanılabilir ve güncel bir başlangıç noktası olmasını amaçladım. Aynı niyetle, metin boyunca yer alan dipnotlarda da mümkün olduğunca açıklayıcı ama gevezelik etmekten ya da yorum belirtmekten uzak bir tutum takip etmeye çalıştım. Bu sayede okuyanların aklına takılabilecek kimi soruları yanıtlarken, kişisel değerlendirmelerini etkileyebilecek yönlendirmelerden de kaçınmayı amaçladım. Kuşkusuz, artık hepimizin kolaylıkla erişebildiği dijital kaynakları kullanarak dileyenler Ahmet Mithat ve *Felâ-tun Bey ile Rakım Efendi*'nin geçtiği dünya hakkında çok daha ayrıntılı bilgilere ulaşabilir ve romana daha geniş bir açıdan bakabilirler.

Son olarak bütün bu saydığım aşamalar boyunca yardımını, bilgisini ve dostluğunu esirgemeyen Can Yayınları'nın kıymetli editörü Mustafa Çevikdoğan'a ve desteğini daima yanımda hissettiğim Romina Irmak'a teşekkürlerimi sunmak isterim.

Erkan Irmak

Kaynakça

Esen, Nüket, *Hikâye Anlatan Adam: Ahmet Mithat*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Gürbilek, Nurdan, *Kör Ayna, Kayıp Şark*, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.

Moran, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış-1*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.

Biraz da Bugünkü Duruma Bakalım

Birinci Bölüm

Felatun Bey'i tanır mısınız? Hani ya şu Mustafa Meraki Efendizade Felatun Bey! Galiba tanıyamadınız. Fakat tanınacak bir çocuktur.

Mustafa Meraki Efendi Tophane'nin Beyoğlu'na yakın bir mahallesinde oturur. Mahallesinin semtini haber vermek olamaz. Semtini anladınız ya? Bu kadarıyla yetininiz.

Kendisi kırk beşlik bir adamdır. Fakat babası bir çocuğu genç evlendirirlerse yüzü gözü açılmadan dünya evine girmiş olacağından ırz ve edebini güzel muhafaza eder fikrinde olmasıyla Mustafa Meraki Efendi'yi on altı yaşındayken evlendirmişti. Bu sebepten dolayıldı ki Mustafa Meraki Efendi henüz kırk beş yaşında olduğu halde yirmi yedi yaşında bir oğlu bulunurdu; o da Felatun Bey'dir. Fakat Mustafa Meraki Efendi'nin evladı yalnız Felatun Bey'den ibaret değildir. Bir de kızı vardır ki ismi Mihriban Hanım'dır. Mustafa Meraki Efendi kırk beş yaşında olduğu zaman bu kız da on beş yaşındaydı.

İnsan kırk beş yaşındayken böyle yirmi yedi yaşında bir oğulla on beş yaşında bir kıza sahip olması ne büyük saadettir, lakin size derhal şunu da hatırlatalım ki böyle saadet çoğunlukla babalara mahsus olup valideler için bu saadet felaket sayılır. Nasıl ki Mustafa Meraki Efendi'nin

karısı için de öyle olmuştu. Zira Mustafa Meraki Efendi on altı yaşındayken pederi tarafından evlendirildiği zaman on iki yaşında bir kızla evlendirilmişti. Öyle ya! Karı kocasından dört-beş yaş küçük olmak lazım gelmez mi? Nitekim on iki yaşındaki kızcağız on beş yaşında dünyaya çocuk getirdi. Ancak ondan sonra kaç defa gebe kaldıysa da çocuğunu rahminde barındıramayıp düşürürdü. He-kimler işin aslını araştırmadıklarından hanımın rahminde tedavi ve tamiri mümkün olmayan bir bozukluk olduğuna hükmederek el çektiler. İş ebelere kaldı. Onlar sargılarla falanlarla Mihriban Hanım'ı düşürtmeyip muhafaza edebildilerse de biçare validesi bu kızı doğurduktan sonra lohusa yatağındayken şehit düşerek vefat eyledi...

Mevla rahmet eylesin! Böyle şeyler olağandır! Başka ne diyelim ya? Mustafa Meraki Efendi karısından ayrıldığı zaman elinde on üç yaşında bir oğulla kundakta bir kız bulunduğundan bir müddet zaruri evlilik yapamadı. Halbuki son devirlerin medeniyet ilerlemeleri İstanbul'da bir adamın bekâr olarak yaşayabilmesine müsait olduğundan bir müddet bekâr kaldıktan sonra Mustafa Meraki Efendi bir daha evliliğe de lüzum göremedi. Kızına sütannelik etmek için geçkince bir cariyeye alıp o cariyeye çocuklara bakar, bir ihtiyarca Rum karısı yukarı hizmetini görür, bir de Ermeni karısı aşçılık ederdi.

Nasıl? Hanesinin iç idaresini garipçe mi gördünüz? Bizim Mustafa Meraki Efendi alafranga mizaçlı bir adamdı. Hem de hangi alafranga mizaçlılardan bilir misiniz? Hani ya bundan on beş-yirmi sene evvel İstanbul'da alafranga tarzındakiler yok muydu? İşte onlardan. Hali vakti pek yolunda hem de ziyadece yolunda olduğundan kendisi zaten Üsküdarlı olduğu ve orada güzel konağı, bağı, bahçesi de bulunduğu halde, tek başına alafranga, yani rahat yaşamak için hepsini ucuza pahalıya bakmayarak satın gelmiş Tophane'nin Beyoğlu'na yakın bir ma-

hallesinde yeni baştan güzel bir hane inşa ettirip orali olmuştı. Alafrangaya olan merakının derecesini şundan anlayınız ki yaptırdığı hane mutlaka alafranga olmak için kâgir¹ olarak yaptırılmıştı. Şimdi böyle bir semtte, böyle bir hanede bu kadar alafranga olan bir adam artık hanesine Arap çorap² doldurur mu? Bilhassa ki arada bir alafranga dostları da gelmekte olduğundan bunlar arasında hizmet etmek için Rum ve Ermeni hizmetçilere ihtiyacı aşikârdır.

Bizim asıl maksadımız Felatun Bey'i haber vermek, yani fikir sahibi okurlara tanıtmak olduğuna göre pederi Mustafa Meraki Efendi hakkında böyle geçmişe dair bilgiler vermeye lüzum yoktur zannetmeyiniz. Felatun Bey'i güzelce tanımak için kendisinin köklerini görmek elbet lazımdır. Böyle bir kökten yetişen zatın hal ve tavır daha kolay anlaşılabilir.

Felatun Bey'in çocukluk zamanını nasıl geçirmiş olduğunu anlatmak için ayrıntılı izaha ihtiyacımız yoktur. Mustafa Meraki Efendi aşırı derece alaturkalıktan yine aşırı derece alafrangalığa birdenbire sıçramış bir adam olduğu ve bu değişimse yalnız kendi maddi ve manevi hazları yüzünden ortaya çıkmaktan kaynaklandığı için, böyle bir adamın hem de öksüz kalan evladının nasıl bir terbiye altında büyüyeceğini her kim düşünse bulabilir. Gerçi çocuk ortaokula verilmiş olduğundan her gün çantası elinde gider gelirdi. Bundan başka bir de Fransız hocası vardı ki haftada iki defa gelir giderdi. Lakin Mustafa Meraki Efendi öyle tahsil görmüş bir adam olmadığı gibi, çocuğunun tahsilini denetlemeye de vakti olmadı-

1. Taş veya tuğlayla inşa edilmiş yapı. O dönemin geleneksel mimarisi ahşap ağırlıklı olduğundan taş veya tuğla kullanılan evler çoğunlukla gayrimüslim ya da Levantenlere aitti. (Y.N.)

2. "Şöyle böyle, olur olmaz kimseler" anlamında bir deyiş. (Y.N.)

ğından, oğlunun mektebe gidip gelmesini ve Fransız hocasının da eve gelip gitmesini bir çocuğun terbiyesi için kâfi görürdü.

Oğlunun gördüğü terbiye bu yolda olduktan sonra kızının terbiyesinin ne halde kaldığını da tahmin edebilirsiniz.

Fakat şunu da hatırlatmaktan geri durmayalım ki bu çocukların giyinmesi kuşanması hakikaten söz götürmezdi. Beyoğlu'nda çocuk kılık kıyafeti olarak her ne ki moda olmak üzere bilinmeye başlardıysa Meraki Efendi herkesten evvel onu alıp çocuklarına giydirmeye mecburdu.

Ha! Bak biz şunu hatırlatmayı unuttuk. Bizim Mustafa Meraki Efendi'nin ismi yalnız Mustafa Efendi'dir. Meraki lakabı kendisine sonradan verilmiştir. Zira bu adamın bazı garip halleri olup mesela kendi hanesinde mükemmel yemeği dururken bazı akşamlar gidip Beyoğlu'nda bir bakkal dükkânında çiroz ve zeytin gibi şeylerle akşam yemeği yemesine ahababı itiraz ettikçe, "Ne yapayım, merakımdır!" ve mesela bazı geceler Naum'un tiyatrosuna¹ bedel Elmadağ'da balıkçı ve kuşbaz² takımının gittikleri yerlere gitmesine bir mana veremeyenlere, "Merak bu ya," gibi karşılıklarda bulunduğundan, "Merakımdır", "Merak bu ya", "Merakıma dokundu", "Merakıma elvermez" sözleri kendisine "Meraki" lakabının verilmesine sebep olmuştu.

Buraya kadar söylediğimiz sözler, bizim Felatun Bey'in evvelki hali hakkında alınacak bilgiler ile elde edilecek fikir bakımından kâfidir. Şimdi bakışlarımızı

1. Adını işletmecisi Mihail Naum'dan alan, 1844-1870 arasında Beyoğlu'nda çeşitli gösterilerin sahnelendiği Osmanlı'nın ikinci tiyatro binası. Bugün yerinde Çiçek Pasajı bulunmaktadır. (Y.N.)

2. Süs kuşları yetiştiren kimse. (Y.N.)

Mustafa Meraki Efendi'nin kırk beş yaşında bulunduğu zaman oğlu Felatun Bey'in yirmi yedi ve kızı Mihriban Hanım'ın da on dört yaşlarındaki hallerine çevirelim:

Bu esnada Felatun Bey büyücek kalemlerin¹ birisinde memurdu. Lakin hani ya kalemlerde bazı efendiler vardır ki hakikaten ileride devletin en büyük makamlarını tutabilmek hazırlığıyla kâtiplik zamanını gece gündüz çalışmak ve içinde bulunduğu dairenin değil, belki devletin bütün şubelerinin işlerine dair bilgileri öğrenmek için iğne iplik olarak büyük gayret gösterir? Böyle gayret edenleri tanırınız ya? Bizim Felatun Beyefendi bunlardan değildi. Nesine lazım? Ayda en azından yirmi bin kuruş geliri olan bir babanın bir tek oğlu olup kendisiyse filozofça hükümlerini gerçekten Eflatunlardan² daha incelikli bulduğundan, âlemde yirmi bin kuruş geliri olan adamın başka hiçbir şeye ihtiyacı kalmayacağına hükmetmiş ve kendi iyilik ve olgunluğunu da beğenmiş olduğundan cuma günü mutlaka bir gezinti yerine gidip cumartesiye dünkü yorgunluğu çıkarır ve pazar günü gezinti yerleri daha alafranga olduğundan gitmemelik edemez. Pazarın yorgunluğunu da pazartesi çıkarır. Salı günü kaleme gitmeye hazırlanırsa da havayı uygun görünce Beyoğlu'nun bazı ziyaret yerlerini, baba dostlarını, ahababı vesaireyi ziyaret arzusu o günü de tatil ettirir. Çarşamba günü kaleme gidecek olursa saat altıdan dokuza kadar olan vakti ancak o haftanın vukuatını hikâye etmeye bulabilip akşam için mutlaka iki dalkavukla gelir. Bunlar da kendisi gibi genç olacaklarından ve özellikle Felatun Beyefendi Beyoğlu'nda oturmak münasebetiyle ahabablarını alafranga bir yolda eğlendirmek lazım gele-

1. Devlet dairesi. (Y.N.)

2. Antik Yunan filozofu Platon ve çağdaşları kastediliyor. Platon uzun yüzyıllar boyunca İslam coğrafyasında Eflatun adıyla da anılmıştır. (Y.N)

ceğinden perşembe gecesini alafrağa eğlence yerlerinde geçirir. O gece sabahlandığı için perşembe günü akşama kadar uyunur. Nihayet yine cuma gelir ve işte şu bir haftalık meşguliyet nasılsa, diğer haftaların meşguliyetleri de yine adeta onu andırır.

Ya böyle haftada üç saat kaleme giderek onu da hikâyeler anlatmakla geçiren bir delikanlı ne öğrenebilir?

Nasıl ne öğrenebilir? İşte Felatun Bey öğrenmiş ya! Yazısı var, okuması var, Fransızcası var, zeki, zihni açık, becerikli, bundan başka ayda babasının yirmi bin kuruş da geliri var! Dünyada bir adamın öğreneceği daha ne kaldı?

Bak Allah için söyleyelim: Felatun Bey'in yeni yayımlanan şeylere merakı pek ziyadedir. "Canım şöyle bir hikâye basılmış," dediler mi? Felatun Bey için, "Onu görmedim," demek imkânsızdı. Herhangi kitap çıkarsa çıkarsın, satıcılardan kendisine daima kitap götürmeye alışmış olan postacı en evvel Felatun Bey'in¹ kitabını götürüp Beyoğlu'nda ciltçi Helem'e teslim eder ve o da âlâ alafrağa olarak ciltlenmiş şekilde arkasına altın yaldızla "A" ve "P" harflerini de bastıktan sonra götürüp Felatun Bey'in uşağına verir ve akşam bey geldiğinde kitabı görüp gayet düzenli kütüphanesine koyardı.

Fransızca bu iki harfi tanırınız ya? Birisi "ı" [Elif], birisi "پ" [P] harfleridir. Evvelkisi Ahmet Felatun Bey'in isminin ilk harfi ve ikincisi Felatun kelimesinin Fransızcası olan "Platon" kelimesinin birinci harfidir. Alafrağada bir adamın isminin yahut isimlerinin böyle ilk harfi yahut harfleri konulmak vardır ki buna o adamın "maraka"sı denilir.

Amacımız burada Felatun Bey'i yermek olmayıp

1. Bu kısım orijinal nüshada yanlışlıkla, "[...] kendisine daima kitap götürmeye alışmış olan en evvel Felatun müvezzi Bey'in [...]" şeklinde dizildiğinden, metin Latin alfabesine aktarılırken cümle yeniden düzenlenmiştir. (Y.N)

kendi hal ve tavrını fikir sahibi okurlara layıgınca tanıtmaktır. Bundan dolayı şunu da ilave edelim ki:

Bizim Felatun Bey bu kadar zengin olduğuna ve kendi hakkında kendine güveni –yani halkın tabiriyle kibri– de tam bulunduğu göre tavrından, azametinden geçilmemek lazım gelirse de Felatun Bey’in hali bunun aksineydi. Alafrangalık hali malum a? Herkese tevazu göstermeye, herkesin yüzüne gülmeye insan mecburdur. Hatta bazı kere Felatun Bey’in yanında bulunan uşağı kendi beyini bir adamla gayet tatlı ve nazıkçe ve hürmetle konuşuyor gördüğünde, “Bu efendi bizim beyin pek dostu olmalıdır,” inancına düşerdi. Lakin o adamdan ayrıldıktan sonra beyefendinin hiddetinden çıldırmak derecesine geldiğini ve hatta sövüp saydığını görünce ve işitince uşak şaştığından ne düşüneceğini dahi bilemezdi. Gerçi eski zamanın fikirlerine sahip olanlar sonra arkasından sövüp sayacağı bir adamın yüzüne karşı böyle nezaket göstermeyi kendilerinin dava eyledikleri mertliğe uygun bulamazlarsa da alafranga olanlar da mertlik adeta ahmaklıktan ibarettir diye hükmederler.

Burada Felatun Bey’in uşağını andık da halini birazcık olsun söylemedik. Bu Mehmetçik “Gastangalı”dan¹ henüz gelmiş, daha dünyayı öğrenmemiş, ayda yüz kuruşun meftunu, ensesine muhabbet ve aferin makamında bir tokat vurulmasının tutkunu bir adam olup hizmet ettiği efendinin bir oğluyla bir kızı olduğunu öğrenmeyi başarmış ve hatta oğlunun isminin “Pantolon Bey” ve kızının isminin de “Merdiven Hanım” olduğunu bile bellemişti.

Ne zannettiniz ya? Felatun isminden “pantolon” kelimesine ve Mihriban isminden de “merdiven” kelimesine intikal edebilmek haylice kavrama kabiliyetine bağlı

1. Kastamonu'nun halk arasındaki eski söylenişlerinden biri. (Y.N.)

Felatun Bey'in kıyafetini sorarsanız tarif etmekten âciz olduğumuzu bildiririz. Şu kadar diyelim ki hani ya Beyoğlu'nda elbiseci ve terzi dükkânlarında modaları göstermek için mukavvalar üzerinde birçok resimler vardır ya? İşte bunlardan birkaç yüz tanesi Felatun Bey'de mevcut olup elinde resim, boy aynasının karşısına geçer ve kendisini resme benzetinceye kadar mutlaka çalışırdı. Bundan dolayı kendisini iki gün bir kıyafette gören olmazdı ki. "Felatun Bey'in kıyafeti şudur," demek mümkün olsun.

"Ahmet Mithat'ın Felatun ve Rakım'la somutlaştırdığı ikili yapı fikri, sonraki dönemlerde başka yazarların da tezlerini okura aktarırken kullanacağı bir formüle dönüşür. *Şıpsevdi*'nin Meftun'u, *Araba Sevdası*'nın Bihrüz'u, *Şik*'in Şöhret'i gibi erken örneklerin yanı sıra, Cumhuriyet döneminde de Peyami Safa, Yakup Kadri, Halide Edib gibi önde gelen ve etkili yazarların romanlarında Felatun'dan izler taşıyan karakterler yarattıklarını görürüz."

Erkan Irmak

İlk kez 1875'te okurla buluşan ve modern edebiyatımızın güzer-gâhını çizen temel metinlerden biri olan *Felatun Bey ile Rakım Efendi*'yi, yazarın üslubuna dokunmadan, günümüz Türkçesine uyarlanmış olarak yayımlıyoruz.

#edebiyatımızın mirası #tanzimat #modernleşme #menfaat
#çatışma #beyoğlu #ilkromanlar

 can

canyayinlari.com | f | | canyayinlari

roman

ISBN 978-975-07-6318-2

9 789750 763182